

УДК 94(477.8) : 94(436)

МУЗИЧИН ІРИНА,

аспірант кафедри історіографії та джерелознавства Інституту історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ АВСТРО-УГОРЩИНИ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ПРОГРАМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується комплекс документальних матеріалів Архіву зовнішньої політики Російської імперії, які дозволяють простежити розвиток військово-політичної програми російського уряду, розробленої в ході Першої світової війни керівниками та членами Особливого політичного відділу з метою поширення впливу на українських австро-угорських землях, та з'ясувати їхню роль у вивченні зовнішньої політики Росії означеного часового проміжку.

Ключові слова: Галичина, Буковина, Угорська Русь, Особливий політичний відділ, Перша світова війна.

Постановка проблеми. Незважаючи на появу останнім часом ряду наукових розвідок про окремі аспекти етнополітичного руху галицьких українців XIX - початку XX ст. у контексті впливу на них російського офіційного чинника та спроби концептуальних узагальнень, ця тема ще не вичерпана. Недостатньо повно вивченим є "прогалицький" рух у самій Росії, починаючи від перших слов'янофільських гуртків 30-40-х рр. XIX ст. і закінчуючи підтримкою "галицьких руських" у російських урядах у передвоєнний та воєнний період. Вивчаючи проблему значення західноукраїнських земель для зовнішньополітичної програми Росії напередодні та під час Першої світової війни, зазначимо, що основну масу джерельних матеріалів цієї проблематики можна вважати опублікованою. Однак прогрес у вивченні та аналізі подій того часу багато в чому залежить не тільки від пошуку нових, але й від переосмислення вже відомих джерел на базі нових методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана тема не потрапила в поле зору радянських дослідників, а тому ґрунтовних праць, які б у своїй основі містили аналіз архівних матеріалів, написано не було. Із об'єктивних причин жодного внеску в дослідження зазначеної проблеми не зробили й українські зарубіжні вчені. Натомість достатньо широко архівні документи використовуює сучасна іноземна історіографія, головню - російська, а також сучасні вітчизняні дослідники. Так, російська історична наука в особі М. Клопової [1], І. Крючкова [2], О. Міллера [3; 4], І. Пашаєвої [5], досліджуючи різні сторони етнополітичного руху та національного відродження українців у контексті зовнішньої політики Росії, активно послуговується документами фондів Архіву зовнішньої політики Російської імперії у Москві (далі - АЗПРІ). Проте найчастіше матеріали його фондів використовуються для відтворення тих чи інших подій, при цьому забувається їхня тенденційність, що спостерігається у, наприклад, працях А. Бахтуріної [6], В. Савченка [7]. Документи архіву стали основою розділів дисертаційних досліджень, монографій та окремих статей О. Сухого [8], М. Мудрого [9], О. Аркуші [10], В. Передерка [11] та ряду інших вітчизняних авторів. Однак комплексного розв'язання зазначена проблематика не отримала в сучасній історіографії.

Метою статті є аналіз фондів та документів АЗПРІ для з'ясування їхнього значення в розробці проблеми місця українських земель Габсбургів у військово-політичних програмах Російської імперії напередодні та під час Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Різноманітні за своєю видовою класифікацією, походженням та призначенням історичні джерела, що складають найбільший науковий інтерес для окресленої проблематики, становлять такі фонди АЗПРІ: 133 "Канцелярія міністра закордонних справ. Політичний архів", 135 "Особливий політичний відділ (1909-1917 рр.)" (тут зберігається приватне листування з російськими представниками в Бухаресті, Чернівцях, Будапешті, Відні про вплив Росії на Балканах; відомче листування про видачу грошових коштів окремим особам і субсидювання проросійських партій у Галичині); 151 "Політичний архів 1839-1917 рр.", де зібрана інформація про слов'янський рух в Австро-Угорщині; 340 "Колекція документальних матеріалів із особистих архівів чиновників міністерства закордонних справ Російської імперії", оп. 846. А. Шептицький (1910-1914). Вони містять документи, що відображають ставлення російських офіційних державних інституцій та громадських об'єднань до московфільського руху в Галичині, починаючи від 90-х рр. XIX ст. до початку Першої світової війни. Опрацьовані матеріали створювалися чиновниками російського посольства у Відні та консульства у Львові, прокурором Святійшого Синоду та ін. Найбільша кількість документів стосувалася стану справ у галицькому московфільстві напередодні війни, зокрема в 1908-1914 рр. Тематично наведені матеріали містять історичну інформацію про ставлення офіційної Росії до національної ідентичності українців як "русского народа" в Галичині, до таких інституцій як Ставропільський інститут, "Общество им. М. Качковского" та ін., про методи й засоби підтримки "русской культуры в крае", про підтримку православ'я в Галичині, у тому числі грошові винагороди духівникам, які залишали уніатську церкву й переходили в православ'я, а також матеріали про лідерів галицького московфільства В. Дудикевича, Д. Маркова, С. Лабенського та ін.

Окремий блок матеріалів АЗПРІ складало листуван-

ня між Святійшим Синодом, міністерствами закордонних справ та фінансів, посольством у Відні та консульством у Львові й торкалося матеріальної допомоги, яку виділяли на підтримку "русской идеи" і православ'я.

Серед матеріалів АЗППІ містяться документи про диференційоване ставлення польських національних демократів та інших політичних груп до москвофільського та українського національних рухів, про польську політику на випадок війни. Окремі документи показують ставлення російських політиків до особи й діяльності митрополита Андрія Шептицького.

В окремих фондах АЗППІ міститься інформація про загальну громадсько-політичну ситуацію в Галичині та Угорській Русі, про Слов'янський з'їзд у Празі 1908 р. та про перебування російської делегації із цього з'їзду у Львові, повідомлення російських чиновників про труднощі москвофілів у Галичині, зокрема про негативні наслідки для руху внутрішнього розколу 1908 р., про опікування іміджем зовнішньої політики, що його могла підірвати необережна відверта підтримка москвофільства в Австро-Угорщині. На посилену увагу з боку дослідників, на наш погляд, заслуговують документи фонду під назвою "Особливий політичний відділ" [12]. Інформація цих документів повною мірою ілюструє бачення російською бюрократією та військовими українського питання напередодні та під час війни.

Уже в ході війни в структурі МЗС Російської імперії з'явився новий підрозділ - Особливий політичний відділ (далі - ОПВ). Його документи заслуговують на особливу увагу, тому що досить добре ілюструють погляди й плани імперських чиновників на українське питання впродовж 1914-1918 років.

ОПВ створено в 1916 р., хоча окремі документи, що зберігаються в цьому фонді, датуються 1914 та 1915 роками. Це свідчить, зокрема, про більш ранню розробку питань, якими мав займатися відділ. Очолив нову інституцію колишній консул у Будапешті М. Приклонський [13]. Серед його співробітників слід назвати колишнього консула в Празі В. Жуковського, Б. Міллера - екс-віце-консула в Коломбо, М. Кратірова та інших осіб [14].

Робота відділу мала проводитись у трьох напрямках: а) південно-слов'янська та угорська справи; б) чехословацьке питання; в) питання, пов'язані з Ватиканом, польськими та карпато-русинськими справами.

Особливо цікавими для нас є аналітичні записки, котрі підготовлені за дорученням ОПВ особами, найбільш близькими до цих питань. Так, більшість записів належать Б. Будилевичу - сину відомого слов'янофіла та ідеолога москвофільства Антона Будилевича, а також Д. Вергуну - публіцисту та апологету русофільства в Австро-Угорщині та О. Соболевському - секретарю Санкт-Петербурзького слов'янського благодійного товариства [15].

Усі документи без винятку присвячені питанню визначення етнічних кордонів розселення "русских" у Галичині, Буковині та Угорській Русі. Підкреслюючи загальноросійську ідею, автори висловлювали переконання, що одна з основних цілей війни - об'єднання російського народу. Схоже, в авторів ОПВ не було жодних сумнівів у перемозі Антанти. Розглядаючи питання післявоєнних кордонів, вони використовували переважно етнічні та національні аргументи. На підтвердження цього серед документів фонду є довідка ОПВ "Огляд джерел та матеріалів для проведення кордонів російської народності в Галичині, Угорській Русі та Буковині". Документ окреслював політичну мету імперії, яка полягала в такому: "...проведення кордону головним чином між російським населенням Східної Галичини і західними сусідами російського племені в ме-

жах Австрії" [16]. Б. Будилевич наполягав на тому, що Угорська Русь повинна увійти до складу Російської імперії і проводив кордон по річці Серет [17].

Розглядаючи можливість нової окупації Галичини російською армією, Г. Геровський, онук відомого русофіла Адольфа Добрянського - головного апологета неподільності Російської імперії, одне з найважливіших питань внутрішньої політики бачив у придушенні українського національного руху [18].

Ще детальніше за розвитком української проблеми стежив журналіст В. Сватковський, вивчаючи політику Відня та Берліна стосовно українців. Спілкуючись із більшістю українських емігрантів, журналіст повідомляв детальну інформацію в Петербург. У листуванні та звітах він постійно наголошував, що основним фактором політичного життя руського населення Галичини є ненависть до поляків, тоді як ворожість до Росії є питанням тільки теоретичним [19]. Автор документів досить сміливо критикував дії окупаційної влади в 1914-1915 рр. у краї, наголошуючи на потребі перегляду імперією тактики й практичних заходів у майбутньому. В. Сватковський мав на увазі підтримку російським урядом "сепаратистських тенденцій" у Галичині з метою стабілізації ситуації тут для Росії та забезпечення переваги над Віднем і Берліном.

Журналіст наполягав на негайному задоволенні деяких окремих вимог українців, які б носили обмежений, а то й символічний характер. Крім того, упевненості в здобутті прихильності українців Росією автору додавало переконання, що Габсбурги та Гогенцоллерни зможуть легко пожертвувати українцями заради союзу з польськими силами, тоді як перша може їм обіцяти національні свободи в майбутньому [20]. Для такої роботи журналіст налагоджував контакти з лідерами українського руху В. Бачинським, С. Бараном та В. Кушнірем з метою майбутнього співробітництва з Росією. Один з документів його авторства закінчувався словами: "При найменшому прояві доброї волі з боку Росії можливо надати українському австрофільству генеральний бій, котрий має великі шанси на успіх..." [21]. До меморандуму, датованого листопадом 1916 р. під назвою "Українські організації, органи та діячі за кордоном" В. Сватковський включив список найбільш авторитетних українських політичних організацій Галичини та Буковини з детальною характеристикою їхніх лідерів та оцінкою перспективості співпраці з кожною з них [22].

Дещо інші акценти в діяльності ОПВ розставила Лютнева революція. Так, у травні 1917 р. "Донесення ОПВ для князя Г. Львова" містило інформацію про "зібрання російських біженців з Галичини, Буковини та Угорської Русі", яке відбулося в Петербурзі 14 травня. Члени зібрання висловили бажання приєднати край до Росії. Автор звіту робив наголос на здійсненні права на самовизначення українського народу [23]. Можна припустити, що зібрання, так само як і звернення біженців, було організоване ОПВ, у тому числі і В. Сватковським, котрий продовжував роботу в Тимчасовому уряді й ці факти планував використати для пропаганди та в дипломатичних переговорах. Він проводив у цей час перемовини з галицькими та буковинськими діячами у Швейцарії. На думку В. Сватковського, останні "рішуче схилилися до приєднання своїх областей до Росії, проте вважали за необхідне, щоб цього голосно вимагали російські українці" [24]. Дані цієї справи були невдовзі передані міністрові іноземних справ П. Мілюкову. Короткий аналіз зазначених документів дозволяє зробити висновок, що зі зміною уряду в Росії змінюєть-

ся й концепція ОПВ: релігійна єдність і лояльність царського уряду прийшла на зміну концепції самовизначення. Загальноросійська ідея значення не втратила, проте тепер передбачала не об'єднання російського народу, а цілісність українців. Більшовицький переворот фактично ліквідував попередню структуру ОПВ, знищивши центр можливого компромісу з окраїнними рухами про надання їм автономії або федеративних прав. Власне сам ОПВ утратив більшість працівників, зменшивши помітно свою активність і вплив на діяльність уряду. Про це свідчить і невелика кількість документів фонду, датованих цим періодом. Один із нечисленних документів, який зберігся, має назву "Історичні долі Білорусії та України" [25].

Висновки

Зібрання джерел, які зберігаються в Архиві зовнішньої політики Російської імперії на цей час, є найбільш повним та репрезентативним у висвітленні вказаної проблеми. Документальні матеріали дозволяють різнобічно дослідити комплекс питань, пов'язаних із проблемою західноукраїнських земель у військово-політичних доктринах російських міністерств та чиновників на початку ХХ ст. Ряд документів відображає загальну картину громадсько-політичних відносин в Австро-Угорщині напередодні Першої світової війни. Окремий блок архівних джерел складає інформація про розвиток українського та москвофільського рухів, починаючи від 80-х рр. ХІХ ст. до закінчення війни, взаємопов'язаність із ними польського питання та фінансування імперським урядом проросійських настроїв у Галичині, Буковині та Угорській Русі напередодні та під час військової кампанії. Загалом досить цінними для вивчення проблеми й такими, що дозволяють простежити за різними аспектами діяльності Міністерства закордонних справ та окремих суспільно-політичних діячів, є документи Особливого політичного відділу, створеного під час війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клопова М. Э. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / М. Э. Клопова, А. Ю. Бахтурина. // Словяноведение. - 2003. - № 3. - С. 109-111.
2. Крючков И. В. Национальный вопрос в Венгрии в донесениях российских дипломатов накануне Первой мировой войны / И. В. Крючков // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений XII-XX вв. Пам. Т. Исламова / [отв. ред. А. С. Стыкалин]. - СПб. : Алтейя, 2009. - С. 257-276.

Музычин Ирина,

аспирант кафедры историографии и источниковедения Института истории, политологии и международных отношений Прикарпатского национального университета им. В. Стефаника

УКРАИНСКИЕ ЗЕМЛИ АВСТРО-ВЕНГРИИ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье анализируется комплекс документальных материалов Архива внешней политики Российской империи, которые позволяют проследить развитие военно-политической программы российского правительства, разработанной в ходе войны руководителями и членами Особого политического отдела с целью распространения влияния на украинских австро-венгерских землях и выяснить их роль в изучении внешней политики России указанного периода времени.

Ключевые слова: Галичина, Буковина, Венгерская Русь, Особый политический отдел, Первая мировая война.

№ 2 (128) березень-квітень 2014 р.

3. Миллер А. И. На границах Европы: ансамбль континентальных империй / А. И. Миллер // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений XII-XX вв. Пам. Т. Исламова / [отв. ред. А. С. Стыкалин]. - СПб. : Алтейя, 2009. - С. 27-35.

4. Миллер А. И. Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования / А. И. Миллер. М. : Новое литературное обозрение, 2008. - 248 с.

5. Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX - XX вв. / Н. М. Пашаева. - М., 2001. - 201 с.

6. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина. - М., 2000. - 263 с.

7. Савченко В. Н. Восточная Галиция: проблемы национально-территориального и политического размежевания (1914-1923 гг.) / В. Н. Савченко // Вопросы истории. - 2005. - № 9. - С. 95-107.

8. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.) / О. Сухий. - Л., 2003. - 496 с.

9. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / М. Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 9. - Львів, 2001. - С. 254-280.

10. Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині ХІХ - на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд / О. Аркуша, М. Мудрий // Вісник Львів. ун-ту. Серія історична. Вип. 34. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. - С. 231-268.

11. Передерко В. Східна Галичина в політиці Російської імперії (1900-1914 рр.) / В. Передерко. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. - 300 с.

12. Архив внешней политики Российской империи (далі - АВПРИ). - Ф. 135.(Особый Политический Отдел). - Оп. 474.

13. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 429.

14. АВПРИ. - ф. 135, оп. 474, спр. 429. - Арк. 30.

15. АВПРИ. - ф. 135, оп. 474, спр. 201; ф. 135, оп. 474, спр. 418; ф. 135, оп. 474, спр. 29/101. - Арк. 55-59.

16. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 200. - Арк. 1.

17. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 201. - Арк. 1.

18. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 403.

19. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 27. - Арк. 4.

20. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 27. - Арк. 8; Там само. спр. 32. - Арк. 3; Там само. спр. 36. - Арк. 2-4.

21. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 27. - Арк. 17.

22. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 27. - Арк. 55.

23. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 429. - Арк. 2.

24. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 429. - Арк. 5.

25. АВПРИ, ф. 135, оп. 474, спр. 42. - Арк. 9.

Muzychyn Iryna,

*postgraduate student of the Department Historiography and Source Institute of History,
Political Science and International Relations,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

SOURCE SOF LEARNING THE UKRAINIAN LANDS OF THE AUSTRO-HUNGARIAN FOREIGN POLICY PROGRAM OF THE RUSSIAN EMPIRE DURING THE FIRST WORLD WAR

The author aims to analyze asset sand documents Archives of Foreign Policy of the Russian Empire, to clarify their significance in the development problems of space Ukrainian lands of the Austro-Hungary in the military and political programs of the Russian Empire before and during World War II.

The Collection of sources stored in AZPRI are currently the most complete and representative in the coverage of this problem. Documentary materials allow comprehensively examine the complex issues associated with the problem of the West Ukrainian in the Lands military-political doctrines of Russian ministries and officials at the beginning of XX century. A number of documents reflexives generally the social and political relations in Austria-Hungary before the Great War. The information about the Separate set of archival sources is on the Development of Ukrainian and Russophile movements, makes the Separate set of the archival sources, from the 80-th Jears of the XIX century, till the end of the war, the interconnection with them the Polish question and the financing by the imperial government pro-Russian sentiments in Galicia, Bukovina and Hungarian Rus before and during the military campaign. Generally quite valuable to study the problem and allowing to follow the different aspects of the Ministry of Foreign Affairs and individual political figures there, the special political department documents created during the war.

Key words: *Galicia, Bukovina, Hungary Russia, especially political department, the First World War.*

REFERENCES

1. Klopova M.E., Bahturina A.Y. (2003), Politics of the Russian Empire in the Years of Eastern Halytsyy in the First World War, *Slovyanovedenie*, 3, pp.109-111 (rus).
2. Kryuchkov I.V. (2009), National Question in Hungary report Russian diplomats on the eve of World War I Central Europe. Problems of international and interethnic relations XII-XX centuries. Pam. Islamova, Aleteya, Sankt-Petersburg, p. 257-276 (rus).
3. Miller A.I. (2009), On the borders of Europe: continental empire ensemble Central Europe, Problems of international and inter-ethnic relations XII-XX centuries. Pam. Islamova, Aleteya, Sankt-Petersburg, p. 27-35 (rus).
4. Miller A.I. *Romanov Empire and Nationalism. Essays on the methodology of historical research* (2008), *New Literary Review*, Moscow, 248 p. (rus).
5. Pashaeva N.M. *Essays on the History of the Russian movement in Galicia XIX - XX centuries* (2001), Moscow, 201 p. (rus).
6. Arkusha O., Mudryi M. (1999), Russophilism in Galician the middle of XIX - early XX century: Genesis, stages of development, *vision Bulletin of Lviv University. Series history*, 34, LNU Franko, Lviv, p.231-268. (ukr).
7. Bakhturina A.Y. (2000), *Policy of the Russian Empire in Eastern Galicia during the First World War* Moscow, 263 p. (rus).
8. PerederkoV. (2009), *Eastern Galicia policy of the Russian Empire (1900-1914 years) / City NV, Ivano-Frankivsk*, 300p. (ukr).
9. Sukhyi O. (2003), *From Russophiliato Russophilism (Russian factor in public opinion and social and political life in the Ukrainian Galician XIX c.)* Lviv, 496 p. (ukr).
10. Mudryi M. (2005), *Galician Russophilism in modern historiography: the status and prospects for research Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood*, 9, Lviv, p.254-280 (ukr).
11. Savchenko V.N. (2005), *Halytsyya East: Problems and national and territorial in political razmezhevanyya(1914-1923gg.)* *Voprosy istorii*, 9, Pp.95-107. (rus)
12. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135 (Special Political Department), opys 474* (rus).
13. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 429, p. 2*(rus).
14. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 429, p. 30* (rus).
15. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 201; sprava 418; sprava 29/101, pp. 55-59* (rus).
16. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 200, p. 1* (rus).
17. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 201, p. 1* (rus).
18. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 403* (rus).
19. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 27, p. 4* (rus).
20. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 429, p. 8; fond 135, opys 474, sprava 32, p. 3; fond 135, opys 474, sprava 36, p. 2-4* (rus).
21. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 27, p. 17* (rus).
22. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 27, p. 55* (rus).
23. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 429, p. 2* (rus).
24. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 429, p. 5* (rus).
25. *Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, fond 135, opys 474, sprava 42, p. 9* (rus).

© Музичин Ірина

Надійшла до редакції 10.04.2014